

הערה על המרה

אפרים תבורי*

המרה היא נושא רגיש בחברה הישראלית. קלוזנר (1998)¹ מדבר על המרה המונית מיהדות, ומעריך כי היהודים בארצות-הברית עלולים להיעלם בתוך דורות אחדים. הממסד הפוליטי בארץ מנסה עדיין למנוע הצטרפות לעם היהודי בדרך נטולת קשיים ומכשולים. הצעת חוק ההמרה ב-1997 באה להבטיח שרק גיור אורתודוקסי יתקיים בארץ. הזרם הרפורמי והזרם הקונסרווטיבי בארצות-הברית מוצגים כתנועות המקילות בגיור, אולם ההאשמה העיקרית נגדן היא שהן מעניקות לגיטימציה להתרחקות מהמסורת היהודית, ופותחות בכך פתח להתבוללות. אף-על-פי שקלוזנר טוען כי המרת-דת תתרחש בעתיד, התבוללות עדיין אינה המרת-דת. המרת-דת מתייחסת -

לשינוי באופיה הדתי של החברה ושל מוסדותיה... הדבר הקובע הוא החלפת ההשתייכויות וההזדהות של המוסד החברתי ובמקרה זה - המוסד הדתי שעובר מחברה אחת לאחרת. ... אין אפשרות חברתית שחברה או יחיד יעמוד מחוץ לכל דת. ייתכן ומוסד או יחיד יעזוב כנסייה מאורגנת מבלי להצטרף לכנסייה אחרת; אך המרת-דת המונית מתרחשת כשת-קבוצה מתרחקת מגוף ציבורי ונעשית מועמדת להיקלטות בחברה הרחבה.²

התמקדותו של קלוזנר במוסד החברתי, ולא ביחידים, מקשה על הבנת כוונתו. לדוגמה: מתי המרת-דת נהפכת להמונית? אם המוקד הוא המוסדות החברתיים, מדוע להדגיש את ההיבט הכמותי (המבוסס, ככל הנראה, על מספר האנשים הממירים את דתם)? קלוזנר אומר ש"קצב המרתם הדתית של יחידים גובר, ומתאזן בדרך-כלל בנקודה כלשהי שאינה מגיעה להיעלמות מוחלטת של התת-חברה". אם כך, מהי אותה נקודה? ואפילו אם קשה לקבוע נקודה מסוימת כסף תחתון, מהו ההסבר התיאורטי ברמה החברתית לכך שלא כולם מושפעים? אומנם, כותרת המאמר היא רק "לקראת תיאוריה", אולם גם במצב של "לקראת" תיאוריה יש צורך להגדיר מושגים ולהבהיר את בסיס ההסבר, כך שנוכל בעתיד להעמיד את התיאוריה לבדיקה.

הדוגמות ההיסטוריות שקלוזנר מביא מעניינות כשלעצמן, במיוחד לנוכח הניתוק המצער בין סוציולוגיה כמדע לבין היסטוריה. חלק מהדוגמות מתייחסות לניסיון המכוון של המיסיון להניע לשינוי דתי. לא ברור כיצד הרעיון של "המרת-דת המונית" תורם להבנת התופעה. קלוזנר אומר שהיהודים לא היו פגיעים למאמצי המיסיונרים אם מעריכים את מספר ההמרות הקשורות ישירות למיסיונר נוצרי, אך פעולת המיסיון היתה יעילה אם

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

1. סוציולוגיה ישראלית א(1), 135-161.

2. שם, בע' 136.

מבינים את המיסיון כביטוי פורמלי וארגוני של פתיחות כללית של החברה הנוצרית כלפי המרת היהודים.

מעבר ל-Non-Sequitur כאן, קלוזנר ממשיך ואומר ש"ההזמנה פועלת כאשר הסמכות הקהילתית היהודית והסולידריות היהודית נמצאות בירידה, והיא יעילה דווקא באותם מגזרים של היהדות שפרקו מעל עצמם את עול הסמכות הזאת" מכאן עולה השאלה: האם מדובר במוסד או ביחידים? האם עבר המוסד תהליך של המרה, או שמא איבד המוסד את יכולתו לחסן את חבריו מפני השפעות הסביבה?

בתחילת המאמר, קלוזנר מסתייג מראיית התנועות "המתקנות" בגרמניה, הונגריה וארצות-הברית כדוגמות להמרת-דת. נראה לי שדווקא אצל ה"מתקנים" רואים את ההשפעה המוסדית של דת אחת על אחרת, ואת הצעד הראשוני של המרה, הן באופי הפולחנים המושפעים מדתות אחרות והן לגבי המחויבות היהודית של החברים והנכונות ליצור קשרים מחוץ לדת.

טבלה 1: נישואי-תערובת של גברים בשנים 1971 ו-1990 על-פי מפקד האוכלוסים היהודיים בארצות-הברית

אחוזי הגברים בנישואי-תערובת					
	סה"כ	אורתודוקסים	קונסרווטיבים	רפורמים	ללא העדפה
1990	32%	10%	18%	43%	55%
1971	7%	3%	4%	9%	17%

המקור: טבלה 6.2 אצל Lazerwitz et al., 1988.

בהקשר זה ניתן להביא נתונים נוספים ממפקדי האוכלוסים היהודיים בשנים 1971 ו-1990 לגבי נישואי-תערובת (Lazerwitz et al., 1988). הנתונים בטבלה 1 מתייחסים לנישואי-תערובת של גברים בלבד, מכיוון שבשנת 1971 לא היה מספר מספיק של נישואי-תערובת בקרב נשים יהודיות - עובדה מעניינת כשלעצמה. בסך הכל חל גידול ניכר באחוזי נישואי-תערובת בין 1971 לבין 1990, ואחוזי נישואי-תערובת עתה גדול פי ארבעה מבעבר. הנתונים מצביעים על קשר חשוב בין הזרם הדתי המועדף של המשיבים לבין נישואי-תערובת. ככל שהזרם ליברלי יותר, כן גדל מספר החברים הנישאים בנישואי-תערובת.

על-מנת לבחון את ההשפעה של גורמים נוספים על נישואי-תערובת, ערכנו מבחן רגרסיה (Lazerwitz et al., 1988: table 6.60). בניתוח זה נמצא כי רבים יותר הצעירים או הפרטים שמשפחותיהם חיות בארצות-הברית זה דורות מספר המעורבים בנישואי-תערובת. גם השכלה יהודית והזרם הדתי בילדות קשורים לנכונות להינשא בנישואי-תערובת. הנטייה לנישואי-תערובת גוברת גם בנישואים שניים. פעילות בקהילה הכללית (הלא-יהודית) קשורה לנישואי-תערובת, אך ההשפעה של משתנה זה מתונה, וגורם זה אינו מסביר הרבה מהשונות. באופן לא-מפתיע, חברות בבית-הכנסת, קיום פולחנים יהודיים בבית ופעילות בקהילת היהודים קשורים כיום לנישואים הומוגניים.

בניתוח נוסף מצאנו שגם גודלה של עיר-המגורים קשור לנישואי-תערובת. בערים בעלות מאתיים אלף תושבים או יותר, 75% מהיהודים הרפורמיים החברים בבית-כנסת (ו-66% מאלה שאינם שייכים לבית-כנסת) נשואים בנישואים הומוגניים, ואילו בערים קטנות יותר, רק 57% מהחברים בבית-כנסת (ו-50% מהלא-חברים) נשואים בנישואים הומוגניים.

על-סמך הנתונים, ניסינו לחזות את העתיד. הוא אינו שחור לגמרי, רק אפור כהה. האומדן שלנו הוא שרק ל-36% מהילדים בדור הבא של היהודים בארצות-הברית יהיו שני סבים ושתי סבתות יהודיים. בסך הכל, מספר היהודים יישאר קבוע, וזאת דווקא בשל העלייה הצפויה בהמרה הדתית של לא-יהודים ליהדות (בעיקר לזרם הרפורמי). כיוון ההמרה, כפי שמציין קלוזנר, אינו חד-צדדי. נתונים אלה מצביעים על גורמים מבניים המשפיעים לכאורה על המרת-דת, או לפחות על הפחתת החשיבות של היהדות כמסגרת מחייבת וכמעין מוסד טוטלי. יהודי ארצות-הברית הושפעו בוודאי מהמודרניזציה, והיהדות כבר אינה ממלאת תפקיד חשוב בחיי יהודים רבים החיים שם. עם זאת קיים הבדל חד בין היעדר חשיבות (ואף נישואי-תערובת) לבין המרה.

אם נציג את הזהות החברתית בסולם, ממינוס חמש ועד פלוס חמש, אזי משמעות ההמרה היא חציית קו האפס. המרחק הפסיכולוגי של חציית קו האפס ומעבר לצד המינוס עשוי להיות גדול יותר מהמרחק של כל נקודה בצד הזהות החיובית לשלב אחד נמוך יותר. (במעבר משלוש לאחד, האדם עובר שני שלבים, אבל המעבר מאחד למינוס אחד, שגם הוא מעבר של שני שלבים, כרוך במעבר איכותי שונה, כי הוא כולל בתוכו המרה). חלק גדול מהיהודים בארצות-הברית מאופיינים על-ידי היטמעות תרבותית במקום מגוריהם, וייתכן שיאמצו דת אחרת בעתיד. השאלה הרלוונטית לגבינו היא אם זו פעולה של יחידים, או של מוסד, כפי שמציע קלוזנר. חוששני שהרעיונות של קלוזנר עמומים מכדי מתן תשובה ברורה.

להערכתנו, לא ניתן כיום להבחין בארצות-הברית במצב של הומוגניות דתית, קרי, היטמעות של כל הדתות בדת אחת ויחידה. להיפך, אנו מוצאים ריבוי של דתות ושל זרמים תוססים בתוך הדתות (מבלי להתייחס לכלל הדתות השונות הצומחות ולחיפוש אחר חיים רוחניים בדרכים לא-מסורתיות). המסקנה היא, לכאורה, שיש לחפש תיאוריה כוללת פחות מזו שמציע קלוזנר, המסוגלת להסביר מתי תיעשה המרה ומתי לא תיעשה. סטרק וביינברידג' (Stark & Bainbridge, 1987) מציעים תיאוריה העשויה לתרום להבנתנו לגבי המרה דתית. התיאוריה נושקת לתיאוריות הזהות ותיאוריות של יחסים בינקבוצתיים (ראו Taylor & Moghaddam, 1994). לא כאן המקום לפתח את רעיונותיהם, אבל ייתכן שניתוח היחסים בין הקבוצות הדתיות, ההערכה העצמית של הקבוצות (ברמה החברתית) ומידת הפתיחות או העמימות של הגבולות בין הקבוצות יכול לתרום להסברת המרה דתית גדולה (אם כי לא המונית) או, מצד אחר, לשמירה קפדנית של הגבולות הקיימים. עובדה היא שחיכוך לא הביא תמיד בעבר לידי המרה, אלא להיפך: לפעמים הוא יצר אחדות וסולידריות רבה יותר בתוך הדת.

לסיכום, קלוזנר הציע לנו חומר עשיר למחשבה, ויש לקוות שימשיך לפתח את רעיונותיו. רצוי במיוחד לתת את הדעת על הגדרה מדוקדקת של מוסדות העוברים תהליך של המרה, שבקבוצתיה יחול שינוי אצל היחידים: מתי המרה נעשית "המונית" ומהם תנאי הניבוי שיאפשרו לנו להיות משוכנעים בתוקף ההסבר? האם ניתן לצפות

מה"לקראת תיאוריה" שלו שערכים (מוסלמים ונוצרים) במדינת-ישראל ירצו להתגייר? האם ניתן לצפות שהלא-יהודים בקרב המהגרים (ובין העובדים הזרים שירצו להשתקע) ירצו להתגייר? האם יפותרו היהודים במדינת-ישראל להתאסלם אם ייהפכו למיעוט במדינה ששוב לא תוגדר כמדינה יהודית?

מקורות

- Lazerwitz, Bernard, Winter, J. Alan, Dashefsky, Arnold and Tabory, Ephraim (1988). *Jewish Choices: American Jewish Denominationalism*. Albany: State University of New York Press.
- Stark, Rodney and Bainbridge, William Sims (1987). *A Theory of Religion*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Taylor, Donald M. and Moghaddam, Fathali M. (1994). *Theories of Intergroup Relations: International Social Psychological Perspectives* (Second edition). Westport: Praeger.